

EÓRY GABRIELLA

1956-os menekültek Angliában

Személyes történetek

<https://doi.org/10.56944/multunk.2026.1.3>

Kutatásom, melynek az alábbi tanulmány fontos részét képezi, az 1945 és 1989 között Nagy-Britanniába érkező magyar bevándorlók és menekültek történetének feltárását célozza. Ennek keretében a hivatalos, levéltári források mellett a magyarországi emigránsok és menekültek egodokumentumai segítségével a szereplők személyes történeteit, megéleztörténeteit, emlékezetük lenyomatait is igyekszem bemutatni. A személyes történetekben elsősorban a kisemberek, a névtelen tömeg tagjainak története foglalkoztat, és kevésbé a magyar politikai emigráció aktív tagjaié, az „ismert” emigránsoké.

Az angliai magyar 1956-os menekültek története nem feltáratlan terület. Az angol és a magyar szakirodalomban Tony Kushner és Katherine Knox 1999-ben megjelent könyve, Becky Taylor 2021-ben kiadott munkája és Hegedűs Gyula tanulmányai is átfogóan foglalkoznak a témával.¹ E fentiekben felsorolt munkák azonban nagyobb részben a hivatalos forrásokból ki-

¹ Tony KUSHNER–Katherine KNOX: *Refugees in an Age of Genocide. Global, National and Local Perspectives during the Twentieth Century*. Frank Cass, London, 1999; Becky TAYLOR: *Refugees in Twentieth-Century Britain. A History*. Cambridge University Press, Cambridge, 2021. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316946299>; HEGEDŰS Gyula: Egyesült Királyság. In: KECSKÉS D. Gusztáv–SCHNEIBNER Tamás (szerk.): *Egy világraszóló történet. Az 1956-os magyar menekültválság kézikönyve*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, 2022. 301–313.; HEGEDŰS Gyula: Befogadás és integráció. Az 1956-os magyar menekültek az Egyesült Királyságban. *Századok*, 2024/3. 537–556.

nyerhető információkkal dolgoznak. Az alábbiakban ezzel szemben a személyes emlékezeten keresztül közelítjük meg a témát, mert így a menekültlét mindennapi tapasztalata, a történet sokszor más források vizsgálatával fel nem fedezhető aspektusait tárhatja elélnk,² tovább mélyítheti, színesítheti tudásunkat.

Ebből következően az elsődleges kutatási kérdésem az volt, hogy mit adhatnak hozzá, mivel egészíthetik ki a személyes megéleltörténetek az eddigi tudásunkat az 1956-ban Nagy-Britanniába menekült magyarok történetét illetően. A másik kutatási kérdésem pedig arra vonatkozott, hogy vizsgálható-e a letelepedés, a beilleszkedés, a befogadás emlékezete, tapasztalat-története olyan oral history interjúk segítségével, amelyek nem elsődlegesen e kérdésekre irányultak.

Tanulmányomban forrásként használtam az Imperial War Museum (IWM) hangzóanyagokat tartalmazó archívumában található, Magyarországról az 1956-os forradalmat követően Angliába emigrált személyekkel 1995 és 2000 között³ készített tiz, online is elérhető interjút.⁴ Kutatásom másik forrása az egykori 1956-os Intézet oral history gyűjteményében található nyolc, 1993 és 2009 között készített⁵ életútinterjú leirata volt.

A felhasznált források formájukat tekintve különböztek: míg az IWM interjűinak digitalizált változatát hallgattam meg, az 1956-os Intézet interjűi esetében azok átírateiból dolgoztam. A vizsgált interjúkban nagy változatosságot mutatott a kérdések száma és jellege. Az 1956-os Intézet interjűit nem ugyanaz a személy készítette, a szövegeket sok pontosító és érdeklődő kérdés tarkítja, itt a teljes életút rögzítése volt a cél. Mivel ebben az esetben csak az átíratot tanulmányozhattam, nem tudni, hogy a

² Kathy BURELL: *Moving Lives. Narratives of Nation and Migration among Europeans in Post-War Britain*. Ashgate, London, 2006. 1.

³ A megkérdezettek a felvétel idején hatvanas éveik végén, hetvenes éveik elején jártak.

⁴ A gyűjteményben található további húsz, magyar menekültekkel készített oral history interjú (közülük tizenötön 1956-ban, hárman 1945 előtt, ketten pedig 1966-ban, illetve 1972-ben hagyták el az országot), melyek csak helyben kutathatók.

⁵ A megkérdezettek életkora az interjú idején 54 és 81 év között mozgott.

kérdések az elbeszélésben megakadt beszélőt segítő hangoztak-e el. Az IWM interjút ezzel szemben egy ember készítette, a gyűjteményvezető közlése szerint a projekt keretében felvett interjúk elsősorban az 1956-os forradalom eseményeinek jobb megismerése céljából készültek. Az angol múzeumi gyűjteményben található oral history anyagnak ebből következően jelentős hányada nem is releváns a magyar menekültség vizsgálata szempontjából, mert az elbeszélés a forradalmi események vagy esetenként a határon való átjutás leírását követően befejeződik. Azok akik arra is kitértek, hogy hogyan alakult az életük a megérkezésüket követően, sokszor nagyon fontos részletekkel gazdagítják a Nagy-Britanniába letelepült '56-os menekültekkel kapcsolatos tudásunkat. Az interjúkészítő viszonylag egységesen, a beszélgetés elején és végén tett fel kérdéseket, zárásként kivétel nélkül minden interjúalanyától megkérdezte, hogy tapasztalt-e diszkriminációt Angliában.

Az angol szakirodalom alapvetően egyetért abban, hogy az Egyesült Királyság menekültek befogadására való hajlandóságát nem elsősorban morális megfontolások, hanem az ország geopolitikai helyzete, a külpolitikai viszonyok vagy gazdasági szempontok határozták meg.⁶ 1956-ban Nagy-Britanniában a legfontosabb tényezőként a szuezi válság okozta mind belpolitikai, mind külpolitikai feszültség emelhető ki, másodsorban az éppen magához térő angol gazdaságban tapasztalható munkaerőhiány említhető. A fentiek 1956-ban a brit társadalom és ennek nyomán a politikai döntéshozók befogadási hajlandóságát összességében pozitív irányban befolyásolták.

1956-ot megelőzően jelentős számú magyar egy időben történő betelepülésére csak 1948 és 1950 között került sor, amikor a hontalanná váltak átmeneti gyűjtőtáboraikból (Displaced

⁶ Colin HOLMES: *John Bull's Island. Immigration & British Society, 1871–1971*. Macmillan Education, Basingstoke, 1988; Diana KAY–Robert MILES: *Refugees or Migrant Workers? European Volunteer Workers in Britain 1946–1951*. Routledge, London–New York, 1992; Tony KUSHNER–Katherine KNOX: I. m.; Panikos PANAYI: *An Immigration History of Britain. Multicultural Racism since 1800*. Routledge, London, 2014. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315834221>; Becky TAYLOR: I. m.

Persons [DP] Camps) 2554⁷ magyar állampolgár (2110 férfi, 429 nő és 15 kiskorú) került a szigetországba a brit gazdaság háborús veszteségeiből való felépülését segitendő és a munkaerőhiányt enyhítendő kormányprogram (European Volunteer Worker Scheme)⁸ keretében. 1956 novembere és 1957 tavasza között mintegy 21 ezer magyar állampolgár érkezett a szigetországba, 5000 fő továbbutazott Észak-Amerikába. Körülbelül 2300 fő tért haza Magyarországra. Mindent egybevéve a forradalom leverése után valamivel több mint 13 ezer magyar állampolgár telepedett le Nagy-Britannia területén.⁹

Az 1956-ban Magyarországról érkező menekülteket a fogadóközpontokból (Reception Centres) a krízis kezdetén eleinte családoknál helyezték el. A fiatalok egy csoportját az osztrák befogadótáborokban a legjobb angol egyetemekre toborozták, akik aztán ott kezdték el életük új fejezetét.¹⁰ A menekültek nagyobb hányadát azonban az ország területén létesített százhuszonnyolc tábor egyikébe irányították,¹¹ melyek között volt használaton kívüli katonai bázis, illetve kórház, valamint egykori munkásszállás is. Létesültek speciálisan egy-egy korcsoportot befogadó táborok, de működtek egyedülállókat, családokat, fiatalokat, idősebbeket egyaránt elszállásoló helyek is, ezek befogadóképessége jelentősen eltért.

Az elsődleges kormányzati akarat szerint az átmeneti szállásokra érkezőknek munkát és lakhatást kellett találni és mindent meg kellett tenni beilleszkedésük érdekében. A menekültek addig maradhattak e táborokban, míg nem találtak állandó munkát és lakást. Kezdetben heti zsebpénzt is kaptak, majd amikor volt

⁷ Diana KAY–Robert MILES: I. m. 43.; Borbándi négyezer főt említ. BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza 1945–1985*. Mikes International–OSZK, Hága–Budapest, 2006. 45.

⁸ A program részletes történetét lásd Diana KAY–Robert MILES: I. m.

⁹ Becky TAYLOR: I. m. 94.; HEGEDŰS Gyula: *Befogadás és integráció*. I. m. 543.

¹⁰ Alan DARE–Paul HOLLANDER: *Hungarian Students in Great Britain: past experiences, present attitudes*. University of London Archive, London, 1959, UoL/CB/3/6/11; CZIGÁNY Magda: *Kényszerű tanulmányúton. 1956-os magyar egyetemi hallgatók Nagy-Britanniában*. Józsefvég Műhely, Budapest, 2007.

¹¹ Jordana BAILKIN: *Unsettled. Refugee Camps and the Making of Multicultural Britain*. Oxford University Press, Oxford, 2018. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198814214.001.0001>

már munkájuk, de lakásuk még nem, meghatározott összeget fizettek a szállásért és az étkezésért.

1956 októberében, az első adománygyűjtő felhívásokat követően az angol társadalom nagyon pozitívan állt a magyar menekültek ügyéhez: 10 ezer szállásajánlat és 650 ezer font értékű ruhanemű érkezett be a különböző szervezetekhez.¹² A londoni polgármester mellett több kisebb város is gyűjtést szervezett, és az állami források előteremtése, illetve a menekültek fogadásának előkészítése is rekordidő alatt zajlott.¹³

A tanulmányban felhasznált interjúk alanyainak többsége a menekülthullám elején – 1956. november végén, december elején – került Nagy-Britanniába. Három válaszadó volt mindössze, akik csak 1957 márciusában szálltak partra a szigetországban. A válaszadók két kivétellel férfiak voltak, jellemzően 20 és 30 év közöttiek, két-két interjúalany ennél fiatalabb volt (17, 19), illetve idősebb (32, 36) a menekülése idején. Foglalkozásukat tekintve egyetemisták vagy szellemi foglalkozásúak voltak, csupán két interjúalany végzett fizikai munkát.

A brit munkaügyi miniszter nem statisztikai igényű összefoglalója szerint az országba érkezett magyar menekültek főleg szakmunkás képzettségű, 20-30 év közötti, egyedülálló férfiak voltak.¹⁴ A jelen vizsgálatban felhasznált oral history anyagok tehát nem reprezentálják az '56-os magyar menekültek sokaságát, az itt alulreprezentált csoportok tapasztalatainak megragadására egy másfajta egodokumentum használata lehet alkalmas.¹⁵

A vizsgált interjúk segítségével egy adott személy menekülésének tapasztalatát, az ezzel kapcsolatos érzéseit igyekeztem megismerni megérkezésének történetén, letelepedésének körülményein és beilleszkedésének folyamatán keresztül.¹⁶ A tizennyolc interjú tartalmi elemzése mellett a forrásadottságok lehetőséget

¹² Becky TAYLOR: I. m. 108.

¹³ Uo.; HEGEDŰS Gyula: Befogadás és integráció. I. m. 539–540.

¹⁴ Tony KUSHNER–Katherine KNOX: I. m. 253.

¹⁵ EÖRY Gabriella: 1956-os menekültek Angliában: A nehezen integrálható, problémás menekültek. *Lymbus – magyarságtudományi forrásközlemények*, 2024/1. 757–781.

¹⁶ Alistair THOMPSON: Moving stories: Oral history and migration studies. *Oral History*, 1999/1. 29.

adtak arra is, hogy egy házaspár két tagjának különböző elbeszéléseit is összehasonlítsam. Ezenkívül egy olyan személy interjúin keresztül volt lehetőségem az elbeszélés különbségeinek és hasonlóságainak összevetésére, aki négy éven belül két nyelven, két eltérő interjúhelyzetben is felidézte Angliába menekülésének emlékeit.

Az egodokumentumokban az író, a kérdeztett, a visszaemlékező, vagyis a történelmi szereplő az általa megélt eseményekről szerzett tudását, tapasztalatának emlékezetét tárja elénk mint a múlt egyfajta reprezentációját. Az oral history interjúban tehát a beszélő narratívát alkot, amelynek révén a személyes tapasztalatait meséli el a múltból, a jelen szemüvegén keresztül. E forrástípust eredendően azért kezdték felhasználni a történettudományban, hogy betekintést nyerhessünk a történelmi kutatások számára addig láthatatlan tömegek múltjába, tapasztalataiba. Ennyiben, ahogy Thompson fogalmaz, új dimenziókat nyitott meg a történetírás számára, és lehetővé tette, hogy az eredeti helyzetben is jelen lévő sokféle történelmi nézőpont bekerüljön a történelmi vizsgálatba.¹⁷ Ennek a forrástípusnak a használata reményeim szerint ebben a tanulmányban is megmutatja azt a lehetséges sokféleséget, ami a szigetországba érkező magyarokat várta, ha menekülteként szálltak partra. Ilyen értelemben az egodokumentumot mint önmagában is megálló forrást használom, ami az egyén nézőpontjából mutatja be, hogy mi történt vele a múltban.¹⁸ Vagyis a személyes, belső története¹⁹ is megismerhetővé válik, ami a hagyományos levéltári források vagy a sajtó vizsgálatával nem lenne megközelíthető. Nem igyekszem az ezekben a forrásokban megjelenő tapasztalatot objektívizálni, hiszen éppen szubjektivitásukban áll az erejük.

Fontos megjegyezni, annak mértéke, hogy mennyire válnak láthatóvá az eddig mellőzött csoportok, és mennyire tudjuk megmutatni az eltérő tapasztalatokat, az nagy mértékben függ

¹⁷ Alistair THOMPSON: *The Voice of the Past*. In: Alistair THOMPSON–Robert PERKS (eds.): *The Oral History Reader*. Routledge, London–New York, 2015. 33.

¹⁸ GYÁNI Gábor: *Mesélő naplók és levelek. Az egodokumentumok történetírói haszna. Bárka, 2019/2. 74.*

¹⁹ Alistair THOMPSON: *The Voice of the Past*. I. m. 37.

a mintától, hogy kiket kérdezőnk meg. A vizsgált esetben, mint arról a korábbiakban esett szó, kimaradtak azok az '56-os menekültek, akik kétkezi munkásként érkeztek, mindenféle kapcsolati háló nélkül, teljesen kiszolgáltatva a helyi viszonyoknak, és így igyekeztek új életet kezdeni a sokszor egyáltalán nem ideális viszonyokat biztosító menekültszállásokról indulva.

Az interjúhelyzet és a narratíva

A szövegek vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az interjúhelyzet mint társas helyzet maga is alakítja a narratíva megalkotását. Az Imperial War Museum gyűjteménye számára készített interjúk esetében például fontos figyelembe venni azt a tényt, hogy a kérdező angol, a befogadó, többségi társadalom tagja volt, aki egy nagy múltú intézmény képviselőjeként, minimum negyven évvel az események után kérte arra az alanyait, hogy idézzék fel emlékeiket. Az emiatt óhatatlanul keletkező megfeleléskényszer feltételezhetően formálta a válaszadó narratíváját. Ezt kísérhetjük nyomon az ugyanazzal a személlyel felvett két interjú vizsgálata során: elsőként az 1956-os Intézetben 1993-ban, egy 136 oldal terjedelmű leiratban olvasható beszélgetésben, majd 1997-ben az Imperial War Museum gyűjteménye számára készült 175 perc terjedelmű anyagban.

Ebben az összehasonlításban a megélt események emlékeztének vizsgálata mellett nem az volt a fő kérdés, hogy azonos-e a két helyen, különböző időben elmondott narratíva, hiszen két szóbeli elbeszélés a legritkább esetben lesz azonos.²⁰ Sokkal inkább az észlelhető különbségek elemzése volt a cél, ami rámutathat, milyen hatással van az emlékezet felidezésére az interjúhelyzet, a kérdező személye, valamint a kulturális kontextus.

A válaszadó az angol interjú nagy részében az 1956-os eseményekről mesél, miután a második világháború alatti és utáni életről és a családjáról, a gyermekkoráról is megemlékezett. Az

²⁰ Alessandro PORTELLI: The Peculiarities of Oral History. *Oral History Workshop*, 12. (Aut. 1981) 104.

országból való elmenekülés és az Angliába való megérkezés felidézése mindössze párperces része a teljes anyagnak. A magyarul készült interjúban hosszabban, több kérdéssel megszakítva olvashatunk ezekről az eseményekről, de a kérdezett magyarul és angolul megfogalmazott emlékei a menekülésről, a határra vezető útról és az első osztrák falu eléréséről szinte teljesen azonos terjedelemben és részletességgel jelennek meg a két szövegben. Az angol nyelvű interjúban azonban nem részletezi, miért éppen Angliát választotta. Úgy fogalmaz, hogy a Dickens regényei alapján kialakított Anglia-képe ugyan a legkevésbé sem volt vonzó, de mégis ott akart új életet kezdeni. A magyar interjúból azt is megtudhatjuk, hogy valójában Párizsba készült, de „a franciák kicsit lassabbak voltak, mint az angolok”²¹, így került végül Angliába. Ezt a körülményt érthető okokból azonban nem kívánta megosztani az angol interjúhelyzetben.

Az angolul folytatott beszélgetés szerint Linzből katonai repülővel utaztak a szigetországba, s az interjúalany azt is elmeséli, hogy egy kis vidéki reptér helyett Londonban szálltak le, ahol a VIP-váróban fogadták őket. Részletezi, hogyan várták őket, de nem tudjuk meg, mivel jutottak el a menekülttáborba. A tábori életnek is csak egyetlen vonatkozása idéződik fel, hogy gulyáslevessel várták őket.

A magyar nyelvű interjúban az interjúalany a határtól Linzig vezető út emlékeiről is beszél, illetve felidézi a linzi táborban, utolsó este tartott Mikulás-ünnepséget. Nem kerül bele az elbeszélésbe, hogy hol szálltak le, és hogyan várták őket Angliában a reptéren. Ugyanakkor egy konkrét elismerést fogalmaz meg: „Az angolok rendkívül ügyesen szervezték a dolgokat és nagy jóindulattal voltak irántunk.”²² Az angol anyagban csupán annyit említ, hogy nagyon kedves gesztus volt a tábori szakácsok részéről, hogy magyar étellel várták őket, még ha az nem is hasonlított a hazai ízekre. Ennél messzebbre azonban nem jut hálája kifejezésében.

Általánosságban igaz, hogy magyarul sokkal személyesebb hangú szöveg keletkezett, amelyben az interjúalany hosszan rész-

²¹ Interjú Sárközi Mátyással, 1993. 1956-os Intézet Oral History Archívum (OHA) 482. 84.

²² Uo.

letezi rokoni viszonyait, valamint hangot ad a véleményének, hogy az angolok nem nyújtottak jelentős segítséget ahhoz, hogy kijusson a táborból és önálló életet kezdhessen. A fentiek véleményem szerint azt bizonyítják, hogy a kérdezett az angol interjúhelyzetben kevésbé szabadon nyilatkozott, igyekezett a tényekre szorítkozni és emlékeit a helyzetnek megfelelően megfogalmazni, megszűrni. Mivel angoltudása okán feltételezhetjük, hogy az eltéréseknek nem nyelvi okai voltak, joggal gondolhatjuk, hogy a társas helyzet okozta megfeleléskényszer vagy a kérdezővel szembeni zártabb viszony eredményezte az emlékezés részletességében fellelhető különbségeket. Feltehetően többet is elárulna a lehetséges alakító tényezőkről, ha birtokában lennének az interjúkészítők által használt instrukcióknak, illetve ha ismernénk a felkérés konkrét körülményeit. Hiszen az a felszólítás, hogy „mesélje el életének addigi történetét”, sokkal tágabb mozgásteret biztosít a visszaemlékező számára, mint ha az 1956-os forradalom eseményeire, körülményeire, a válaszadó azzal kapcsolatos emlékeire volnának kíváncsiak. Különösen akkor, ha az utóbbi esetben egy bizonyos időkeretet is meghatároznak, vagy tudni lehet előre, hogy itt mindössze egyetlen alkalomról lesz szó, egyetlen felvétel készül majd.

A fentiekben igyekeztem egy példán keresztül bemutatni, hogy egy oral history interjú elemzése során mennyire fontos figyelembe venni magát az interjúhelyzetet és azt a tényt, hogy a beszéd pillanatában a beszélőt jellemző látásmód milyen befolyást gyakorolhat a narratíva megalkotására.

Egy házaspár külön-külön felvett interjúi ugyanakkor a forrástípus egy másik fontos jellemzőjére világíthatnak rá, mely szerint az oral history interjú egy olyan alakítás, melyben a beszélő identitása fejeződik ki.²³ Ez egy páros interjúban azért jól megragadható jelenség, mert ugyanazt az eseménysort idézik fel és konstruálnak belőle egy-egy történetet. A házaspár interjúiban tehát lényegében egy közösen megélt élettörténetet ismerhetünk meg két különböző személyiség szűrőjén keresztül, két különböző emlékezeti munka eredményeként.

²³ Lynn ABRAMS: *Oral History Theory*. Routledge, London, 2016. 166. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315640761>.

Az interjúkat 2000 végén, egy hét eltéréssel vették fel. A férj névvel vállalta az interjút, míg a feleség felvételei név nélkül (Anonymus Hungarian megjelöléssel) kerültek a gyűjteménybe. Feltételezésem szerint a feleség, mivel interjúja egy héttel később készült, rendszerezni tudta a gondolatait, felkészült, és ez is közrejátszott a saját emlékezeti narratívájának a megalkotásában.

A házaspár tapasztalatainak emlékezete alapvetően ugyanazt az ívet követi, de vannak lényeges eltérések a szövegekben, amelyeket érdemes külön is tárgyalni. Menekülésük történetének elbeszélésében a magyar–osztrák határig nincs nagy különbség, de a Bécsben történtek és az a döntésük, hogy inkább Párizsba mennek vonattal, mint hogy a menekültekkel telezsúfolt városban várjanak, már máshogy rögzült emlékezetükben. A férj szerint a menekültek nagy száma és a hathetes brit várólista indította őket arra, hogy valami mást csináljanak. Ezért a francia követségre mentek, ahol engedélyt kaptak, hogy Bécsből a Párizsban élő rokonaikhoz utazzanak egy menetrend szerinti vonattal. A feleség emlékezetében egészen más történet maradt meg. Szerinte a hatóságok javasolták, hogy a járványveszély miatt, aki tud, utazzon el a városból. Ők hajlandóak voltak a köz érdekében cselekedni, így felszálltak az első vonatra, anélkül hogy tudták volna, hová indul a szerelvény. („Közösségi szellemiségű emberek voltunk. Felszálltunk az első vonatra, anélkül, hogy egyáltalán megnéztük volna, hová megy, és Párizsban kötöttünk ki.”²⁴) Míg a férj szerint a rokonaikhoz mentek, a feleség úgy emlékszik, hogy a rokonok a táborból vették magukhoz őket. A történet ott ér össze a házastársak emlékezetében, hogy munkát kellett találniuk Angliában annak érdekében, hogy munkavállalási engedélyt és vízumot kapjanak, és le tudjanak telepedni az országban. A feleség nem részletezi magát a folyamatot, annak körülményeit a férj jól illusztrált történetéből ismerhetjük meg.

Kiseb eltérések a későbbiekkel illetően is színezik kettejük tapasztalattörténetét, amíg el nem érkezünk a feleség számára igazán emberpróbáló ponthoz. A házaspár Cambridge-ben

²⁴ Imperial War Museum (IWM), Sound 20970. Interview with Anonymus Hungarian. – Itt és a továbbiakban: a szerző fordítása.

kapott munkát ugyanannál a cégnél, amely egyúttal szállást is intézett számukra. Egy félreértés következtében azonban a megérkezésükkor derült csak ki, hogy a befogadó család csupán bébiszittert keresett. A férj emlékei szerint szóltak a cégnek, és maradhattak még két hétig, amíg másik szállást nem találtak a városban. A feleség azonban egy nehéz, sőt egyenesen elviselhetetlen helyzetre emlékezett vissza, és arra, hogy ő maga – teljesen egyedül – igyekezett azt megoldani, vagyis másik szállást találni. Becsöngetett egy szimpatikus házba, és úgy tett, mintha a kiadó szoba miatt érdeklődne. A háziak pedig kaptak az alkalmon, és tényleg kiadtak nekik egy szobát. A történetet párbeszédés formában, részletgazdagon meséli az interjú során. Érezhetően sikerként értékelte, hogy saját erejéből kiutat tudott találni a számára rendkívül kellemetlen szituációból.

Mindketten egyetértettek abban, hogy nehéz volt megbarátkozni az angol szokásokkal, életmóddal, különösen az ételekkel és az időjárással. A férj narratíváját ugyanakkor alapvetően a problémák minimalizálása és a sikeres szakmai és magánéleti érvényesülés, illetve a beilleszkedés hangsúlyozása jellemzi. Így – a fentiekhez hasonlóan – a férj történetéből azokról a kihívásokról sem értesülünk, amelyekkel a házaspár akkor szembesült, amikor tovább akartak állni az első munkahelyükről.

Mindkettejük története koherens és megszakítás nélküli, melyet a végén a kérdező mintegy összegzésnek szánt kérdése zár le. Arra, hogy tapasztaltak-e diszkriminációt, a feleség elsőre nemmel felel, majd kibontva válaszát úgy egészíti ki azt, hogy nőként sok hátrányt szenvedett, és nagyon zavarja a beszéd pillanatában is, hogy gyakran kérdezték és kérdezik meg tőle az akcentusa miatt, hogy honnan jött. A záró kérdésre a férj is nemmel felel, de hangsúlyozza, hogy kezdetben a munkaerőpiacon vitathatatlanul hátrányban voltak, a felesége azért, mert nő, s mindketten azért, mert nem Angliában tanultak, emiatt nem bíztak eléggé a szakértelmükben, majd így összegez: „De ez tulajdonképpen érthető volt. Nem esett rosszul. Aztán később gyorsan el is tűnt.”²⁵

²⁵ Imperial War Museum, Sound, 20966. Interview with Janos Ferenc Kaposi.

A házaspár interjút azzal a céllal mutattam be részletesebben, hogy alátámasszam, a személyiség, a látásmód és a beszéd pillanatában jellemző elégedettség és lelkiállapot együttvéve milyen nagy hatással van a narratíva szerkezetére és tartalmára is. Az interjú során a férj érdekes és tényszerű próbált lenni, nem akart részletekkel untatni, de pontos dátumokat, címekeket, időpontokat idézett fel. A feleség érzelmileg sokkal telítettebb elbeszélést, több személyes történetet osztott meg a kérdezővel. Pontosan érezhető volt, hol és mikor érezte magát hátrányosan megkülönböztetve az angolokkal vagy a férfiakkal szemben. A férj elbeszélésében az életpályájuk szinte zökkenőmentesen ívelt felfelé egészen az interjú pillanatáig. Narratívájával egy szakmailag és a magánéletben is sikeres, az angol társadalomba, annak minden furcsasága ellenére beilleszkedett ember képét rajzolja meg. A feleség emlékezetében a letelepedés és a beilleszkedés folyamata ugyanakkor sokkal több küzdelemmel járt, több erőt kívánt. Az ő tapasztalattörténete egy minden nehézség ellenére sikeres életpályát magáénak tudó, de kissé keserű, és a másságával a beszéd pillanatáig küzdő személyiséget jelenít meg.

A bevándorlástörténeti munkákban az oral history interjúk a bevándorlók vagy menekőlték mindennapi tapasztalatainak, élményeinek és sokszor életük rejtett aspektusainak feltárására használhatók.²⁶ A személyes megéléstörténetek nemcsak a megérkezés és a letelepedés pillanatának, de az azt követő időszaknak az emlékeit is feltárják számunkra. Kathy Burell kötetében a saját maga által felvett interjúkban elsősorban arra koncentrált, hogy miről is akartak az interjúalanyai (első és másodgenerációs bevándorlók) mesélni. Ennélfogva a személyes megélés, az alany által átélt és igaznak vélt történet megismerése állt kutatása fókuszában. Szem előtt tartva, hogy a történet megalkotását a válaszadónak az emlékezés pillanatában megélt elégedettsége határozta meg, s alakította azt, hogy hogyan mutatta be az emlékeit, mit hangsúlyozott vagy hagyott ki.

²⁶ Kathy BURELL: I. m. 1.

Az emlékezet tárgya

Az interjúk különbözőségéből fakadóan a belőlük kinyerhető információk és azok részletessége is eltér. Az 1956-os Intézet életútinterjúi nyilvánvalóan nagyobb teret adtak az alanyoknak, részletesebb elbeszélésre, több pontosításra volt lehetőségük. Míg az IWM interjúiba, ha úgy tetszik, véletlenszerűen kerültek bele részletek a kérdezett szigetországbeli életéről, a menekültlét megéléséről. A továbbiakban azokat a témákat járom körül, amelyek az általam vizsgált interjúkban megjelentek, az ausztriai indulástól az angliai beilleszkedésig terjedő időszakot leíró történetekre fókuszálva.

Miért pont Nagy-Britannia?

Minden elbeszélésben egységesen megjelenik a határig vezető hosszú, fáradtságos, veszélyes út, majd a határ menti ideiglenes fogadóhelyek, falusi iskolák, tornatermek, az ott kapott étel, illetve valamelyik nagyobb osztrák város (Linz, Graz, Bécs), ahol egy átmeneti szállásra kerültek a menekültek. Itt egy kicsit megnyugodva és fellelegezve a menekültek első fontos döntése a letelepedés helyének megválasztása volt, ami – ha nem is túl részletgazdagon, de – minden elbeszélésben helyet kapott. Általában arról számolnak be, hogy a véletlen és a kedvező ajánlat terelte Nagy-Britannia felé őket.

A korábbiakban bemutatott házaspár a menekülés megtervezésének pillanatától kezdve Angliába készült, de ez a fajta tudatos választás a többi esetben kevésbé volt jellemző. Az interjúalanyok általában a kínákozó lehetőségek közül igyekeztek a legkedvezőbbet választani. Így történt ez az egyetemista menekültek esetében, vagy azoknál, akik számára ez a különleges helyzet újra lehetőséget teremtett a továbbtanulásra. Két olyan történet is feltárul az interjúkban, amikor az interjúalanyok eredetileg Németországba vagy Franciaországba készültek, de az oxfordi egyetem ajánlatának hatására megváltoztatták döntésüket. Ahogy az egyik válaszadó fogalmazott: „Én azt mondtam,

hogy én ugyan nem akarok Angliában lakni, de Oxford egy olyan esély, amit nem szabad elszalasztani.”²⁷

Az interjúk alapján fontos szempontnak tűnik az országválasztásban Nagy-Britannia biztonságos távolsága a Szovjetuniótól és relatív közelsége, legalábbis a tengerentúli országokkal összehasonlítva. Ez az indoklás több elbeszélésben is megjelenik. Néhány esetben a felkínált osztrák egyetemi hely vagy az ott lakó nagymama sem adott elegendő biztonságérzetet a menekültek számára ahhoz, hogy Ausztriában kezdjenek új életet. Több interjúban is elhangzott, hogy – mivel más országok akkor már nem fogadtak újabb menekülteket – a bizonytalan várakozás helyett az egyetlen, éppen elérhető lehetőséget választották: „tovább akartunk menni, amilyen gyorsan csak lehet”.²⁸ Néhány esetben olyan ígéret ismeretében döntöttek így, miszerint Angliából továbbutazhatnak a tengerentúlra. Egy 1956. december elején Nagy-Britanniába érkező interjúalany szerint az osztrákok ezzel az ígérettel tulajdonképpen becsapták, de legalábbis megtévesztették az Európán kívüli országba készülő menekülteket, annak érdekében, hogy minél gyorsabban megszabaduljanak tőlük, elhallgatva, hogy ez nem jelent automatikus lehetőséget.

És végül volt olyan válaszadó, aki szerint az emberek többsége azért nem akart Angliába menni, mert nem ismerte az országot. „Nem sokan akartak Angliába menni, mert nem tudtunk túl sok mindent Angliáról.”²⁹

Megérkezés és reflexiók

A menekültek repülővel (katonai és polgári géppel) vagy ritkább esetben vonattal és hajóval utaztak Nagy-Britanniába. A november végén, rövid várakozás után, repülőn érkező interjúalany arra emlékezett vissza, hogy lelkiismeret-furdalás győ-

²⁷ Interjú Márton Lászlóval, 1995. 1956-os Intézet OHA 654. 55.

²⁸ Imperial War Museum, Sound, 18198. Interview with Edmund Stephen Anthony Joseph Watterich.

²⁹ Imperial War Museum, Sound, 17292. Interview with László István Ormandy.

törte, amiért ilyen könnyen kijutott Magyarországról és érkezett meg egy békés országba, egy komfortos hotelbe, majd Oxfordba egy professzor családjához.³⁰ Szintén a legelsőök között érkezett az a válaszdó, aki számára az útközben felszolgált ebéd és az önkéntesek által a reptéren kínált édes, tejes tea maradt emlékezetes.³¹ Egy interjúalany emlékezetében, akit vonattal vittek Európa nagyobb állomásain keresztül Ostendéig, hogy ott hajóra szálljanak, nemcsak az addig sosem látott narancs és a ritkán látott csokoládé hagyott nyomot, de a rájuk irányuló figyelem és szeretet is: „Kölnre emlékszem nagyon jól, ott tovább állt a vonat és szinte leszállítottak minket és teletömtek csokoládékkal, meg mindenféle ajándékkal. Szinte bálványozva érezte magát az ember.”³²

A menekültáradat hírére elképesztő méretű gyűjtés kezdődött egész Nagy-Britanniában. Pénzt, lakhatást ajánlottak, ruhákat küldtek az emberek, hogy segítsenek, de az állam és az önkéntes szervezetek is óriási erőfeszítéseket tettek, hogy a beáramló mintegy huszonegyezer embert megfelelően ellássák és segítsék egy új élet megalapozásában. De mikroszinten vajon mennyire érezte ezt a fajta odafigyelést, érdeklődést egy-egy szereplő, és hogyan őrződött meg ez az emlékezetükben?

Az interjúalany egy alkalommal londoni fogadtatásukat a bécsivel hasonlítja össze, amikor elmeséli, hogy mindkét városban nagy volt a rokonszenv irántuk, de más jellegű. „Vagy bementem egy drogériába, hogy vegyek egy borotvakészüléket, de amit kinéztem magamnak, az többre került, mint amit a kis zsebpénz megengedett, amit az építész kamarától kaptam.”³³ Erre egy hölgy megkérdezte, hogy megtisztelném-e őt azzal, hogy megengedem, hogy megvegye nekem a készüléket. Szóval ez nem volt Angliában.”³⁴ Vagyis míg Bécsben az együttérzést akár pénzben is kifejezték, addig Angliában az nem járt anyagi előnnyel, noha

³⁰ Imperial War Museum, Sound, 16852. Meisner, Peter (Oral History).

³¹ Interjú Pálffy Istvánnal, 2008. 1956-os Intézet OHA 880. 266.

³² Interjú Börzsöny Attilával, 1993. 1956-os Intézet OHA 510. 33.

³³ Az interjúalany építész volt, Bécsben a regisztráció során jelezték az építész kamarának, hogy egy alkalmazható mérnök érkezett. A kamara az állásajánlat mellé zsebpénzzel is ellátta.

³⁴ Interjú Huszár Lászlóval, 2001. 1956-os Intézet OHA 748. 50.

sok figyelem és érdeklődés mutatkozott irántuk. Egy Londonban és Oxfordban, az egyetemi hallgatók körében akklimatizálódó válaszadó szerint „[n]yilvánvaló volt, hogy érdeklődésre tartott számot akkor, aki innen Magyarországról jött, akkor hát azt érdeklődéssel kérdezték”.³⁵ Ez volt az interjúkon végigvonuló egységes emlék a befogadók attitűdjéről általában. Egyetlen kivételleként Cambridge-ben, egy egyetemi professzor házában ideiglenes szállást kapott női visszaemlékező a befogadók teljes érdektelenségére emlékszik vissza. Párbeszédes formában mesél el egy történetet arról, hogy szállásadójuk azt feltételezte, be kell mutatnia a vasaló működését a Kelet-Európából frissen érkezett menekült párnak. Érezhetően mély nyomot hagyott benne az emlék, akkor és ott sértve érezte magát, de az interjúban felmenti vendéglátójukat, aki sem irántuk, sem a magyar forradalom iránt nem érdeklődött: „Nem akart ő engem megbántani, csak nem érdekelte a magyar forradalom [...] csak egy dadát akart.”³⁶

Az interjúkban gyakori motívum a meglepettség, sőt megdöbbenés, miután a menekültek azzal szembesültek, hogy az otthonukhoz képest Angliában mennyire más világba csöppentek. Sokszor jellemzik azt emlékeik szerint hideg, szürke és nyirkos helynek, ahol nagyon furcsák az ételek. A tizenhét évesen Magyarországról elmenekült diák például arról számol be, hogy rémisztően másnak látta új, választott hazáját: „Átkeltünk a hajón, és megérkeztünk Angliába, ahol teljesen más világ volt, és én megijedtem tőle. Akkor esett az eső, a vonatok mások voltak, az emberek mások voltak.”³⁷ Huszonhét éves menekülttársa viszont nagy élményként idézte fel első londoni látogatását, a narancsot és a csokoládét, ami mindenki számára elérhető volt a boltok polcain. Sokkal inkább rácsodálkozással nyugtázza új lakhelye különbözőségeit, amikor azt mondja: „hát látja az ember az angolokat, hogy öltöznek [...] Meg a taxik [...] Hát a másik oldalon van a kormánykerék. Itt minden más.”³⁸ Volt, akit London, a vi-

³⁵ Interjú Pálffy Istvánnal, 2008–2009. 1956-os Intézet OHA 880. 275.

³⁶ Imperial War Museum, Sound 20970, Interview with Anonymus Hungarian.

³⁷ Interjú Börzsöny Attilával 1993. 1956-os Intézet OHA 510. 33.

³⁸ Interjú Horváth István Dénessel, 2007, 1956-os Intézet OHA 867. 106.

lágváros nyugözött le, esetleg éppen a kényelem és a nyugalom, az első angol étel, a karácsonyi szokások vagy a szabadság érzése ejtett ámulatba: „No most egy ilyen országból odakerülök, hogy én, mint politikai menekült, úgy mozgok, ahogy akarok, sehol sem kell jelentkezni. Hát ez valami csodálatos érzés volt.”³⁹

Volt azonban, aki emlékei szerint egyáltalán nem ujjongott sem az ország, sem az emberek láttán: „Az angolokban volt valami, hogy mondjam, egyszerre nagyon kedves és lenéző. Szóval az volt az érzésem, hogy nem tekintenek embernek.”⁴⁰ Az időjárás, az egyforma házak és a furcsa ételek az emlékezők többsége számára új életüknek olyan részei voltak, melyeket időbe telt megszokniuk.

A szakirodalomból és a hivatalos forrásokból ismert, hogy az 1956-os magyar menekültek többsége a befogadóközpontokból táborokba került. Az itt vizsgált interjúkban öt válaszadó osztott meg tábori tapasztalatokat. Az egyik fiatal férfi később, 1957 márciusában, hosszú ausztriai várakozás után került a Birminghamhez közeli Hednesfordban található menekülttáborba, annak ellenére, hogy Ausztriából a Ford Alapítvány támogatásával érkezett az országba. A táborban nyelvtanfolyamra járt, és segített a táborvezetőnek az ügyek intézésében. Ebből az időszakból csak jó emlékeket említ, boldog volt, mert rend volt, és mindenki barátságosan viselkedett vele, segített neki, ahol csak tudott. De úgy látja, nem tudott volna kikerülni a tábor falai közül olyan gyorsan, ha nem barátkozik össze a tábor parancsnokával, aki kapcsolatait latba vetve segített neki csatlakozni egy edinburgh-i angol nyelvtanfolyamhoz, hogy aztán onnan a Glasgów-i Egyetemre menjen tanulni.

Egy másik válaszadó három táborban is gyűjthetett tapasztalatokat, emlékezete mégis csupa pozitív eseményt őrzött meg. Talán mert ahogy említi, semmi jóra nem számított, ehhez képest már Ausztriában kiderült, hogy a nyelvtanfolyam elvégzése után folytathatja az egyetemet. Ugyan a repülőről leszállva Aldershotban, a légierő bázisán levő barakkokban helyezték el

³⁹ Interjú Vörös Jenővel, 2001, 1956-os Intézet OHA 749. 96.

⁴⁰ Interjú Márton Lászlóval, 1995, 1956-os Intézet OHA 654. 64.

őket, majd ő is a már említett hednesfordi táborba, onnan pedig egy másik, Stevenage-ben található táborba került. De kaptak enni, némi zsebpénzt, kijárhattak a városba, nyugalom volt, és emlékei szerint ez akkor elég volt ahhoz, hogy így valljon erről az időszakról: „rendkívül jól szórakoztunk”.⁴¹ Később ő is segítséggel, a tábori tolmács ajánlására jutott ki a táborból, egy cambridge-i professzor családja fogadta be, s pár hónap múlva folytatta a Magyarországon megkezdett vegyészmérnöki tanulmányait a Durhami Egyetemen.

Egy másik pozitív tábori emlék szintén azt jelzi, hogy kevés is elég volt a boldogsághoz. Az egyik válaszadó egy hétköznapi körülményt említ legmaradandóbb tábori élményként: „a csodálatos dolog az volt, hogy mikor Angliába érkeztünk, a hednesfordi táborba, hogy először feküdtünk lepedők között.”⁴²

S végül egy, az elsők között vonattal Angliába érkezett menekült tapasztalattörténetét vizsgálva szembeűnő, hogy annak ellenére csupán helyszíneket és időpontokat sorol fel, hogy tizennyolc hónapot töltött tábori körülmények között. Először Doverben katonai barakkban szállásolták el, majd Letchworthben egy hostelben kialakított menekültszálláson lakott, végül pedig Londonba a St. George-in-the-East nevű, már nem működő kórházban kialakított szállásra került. Mindezek után 1958 májusában tudott csak önálló életet kezdeni, amikor Dél-Londonban, Croydonban, a British Council Aid for Refugees által felvásárolt házakból kialakított lakások egyikébe költöztették ki.⁴³

A szervezett szállásokon lakók megérkezésüket követően rögtön megkezdtek a nyelvtanulást, aki egyetemre mehetett, az azon a szinten, mások nyilván a mindennapi élethez szükséges nyelvtudást igyekeztek elsajátítani. Az egyetemisták számára a nyelvtanfolyam sikeres elvégzése jelentette a belépőt az egyetemre még akkor is, ha Magyarországról érettségi nélkül jöttek. Mások számára a munkakeresés, a nyelvtanulás és a lakáske-

⁴¹ Imperial War Museum, Sound, 18198. Interview with Edmund Stephen Anthony Joseph Watterich.

⁴² Interjú Vörös Jenővel, 2001, 1956-os Intézet OHA 749. 70.

⁴³ Imperial War Museum, Sound, 17292. Interview with László István Ormandy.

resés párhuzamosan zajlott. Az állandó állás megszerzése és a menekültszállásról való kiköltözés volt az a pont, amikortól a beilleszkedés lett a menekültek fő feladata.

„Átlagos brit életet élünk egy highgate-i sorházban”⁴⁴

– Álláskeresés, letelepedés, beilleszkedés

A tanulmányban vizsgált interjúkban a válaszadók narratívájában több helyen is felbukkant az érvényesülés, a munkakeresés, a munkahelyi előmenetel témaköre. Volt, aki emlékei szerint igen könnyen talált neki megfelelő munkát, mások nem részletezik, hogyan helyezkedtek el. A hivatalos források alapján annyit állapíthatunk meg, hogy a menekültek többsége a munkaügyi minisztérium közvetítésével jutott álláshoz, miközben az itt vizsgált forrásokban az interjúalanyok elsősorban a szerencse szerepét emelték ki: „Csak pusztán szerencse volt, hogy a jó helyen voltam a jó időben.”⁴⁵ Mások saját kitartásukat, szorgalmukat, felkészültségüket sejtetik a sikerek mögött.

A forradalom idején már orvostanhallgató interjúalany például évvesztés nélkül tudta befejezni tanulmányait. Másik esetben az ideérkezése után történelem diplomát szerző válaszadó egy brit vezető napilapnál dolgozott huszonöt évig, válaszai egy teljesen elégedett és sikeres ember képét tükrözik, aki már egyértelműen a brit társadalom integráns részének érzi magát: „Helyet kaptam a brit társadalomban. Szívesen fogadtak. Tetszett nekem. Tetszik, ahogyan a britek élnek, illik hozzám [...] Ugyanolyan feltetelek mellett tudtam és tudok érvényesülni, mint az angolok”⁴⁶ – summázza az interjú idején már nyugdíjas válaszadó.

A korábbiakban említett házaspár újsághirdetések útján jutott munkához. Volt példa arra is, hogy az interjúalany már a menekülttáborban lakva is dolgozott, majd segítség révén talált egyszerű fizikai munkát, de csak közel tíz év múlva, már meg-

⁴⁴ Imperial War Museum, Sound, 17307. Interview with Gabriela Gabor Ronay. – Highgate London egyik északi, előkelő negyede.

⁴⁵ Imperial War Museum, Sound, 20964. Interview with Laszlo Ferenc Peter.

⁴⁶ Imperial War Museum, Sound, 17307. Interview with Gabriela Gabor Ronay.

szilárdult egzisztenciával a háta mögött, saját erőből küzdötte fel magát, és találta meg a nyugdíjazásáig nagy kedvvel végzett foglalkozást.

Ugyanakkor egy, a menekültek késői hullámával érkező férfi emlékezetében több tényező is megjelenik, amelyek befolyással voltak arra, hogy feleségével hol és hogyan találtak munkát. Fontos tényezőként említi, hogy álláskeresőkor menekültként az otthoni munkájának szintje alá kellett céloznia. Emlékei szerint a következő tanácsot kapta: „ha dolgozni akarsz, ne célozz arra a színvonalra, amit otthon csináltál. Arról ne is beszélj, vállald el, ami kínálkozik, így indulj neki a dolgoknak.”⁴⁷ A válaszadó az átmeneti szállás (menekülttábor) helyét is fontos tényezőnek látja a munkakeresés szempontjából. S végül az ismerősök és kapcsolatok jelentőségéről is beszél, hiszen ő maga is egy korábban kivándorolt távoli ismerősnek köszönhette első munkahelyét. Ő újságíróból lett irodai alkalmazott, felesége banki alkalmazottból – szintén ismerős segítségével – pincér lett. Aki elmondása szerint szép lassan lépegetett felfelé a hierarchiában, s végül egy egyetemi menza vezetőjeként ment nyugdíjba.

A fentiekre némileg rezonál egy másik visszaemlékező, aki Birminghamben vegyész mérnöknek tanult, ahol egy arra kijelölt bizottság segített neki és más magyar hallgatóknak eligazodni a helyi viszonyokban. Fel is kereste a bizottság egyik tagját, amikor az első év elvégzése után nyári munkát keresett. Szavaira így emlékszik vissza: „Mikor nem kell az angoloknak a job, akkor jössz te.”⁴⁸ Avagy máshol is említve a témát: „Na de hát így is az ember azt mondta, te hát, te külföldi vagy, nem tolakodsz előre.”⁴⁹ Míg a munkahelyi előmenetel lehetőségéről úgy fogalmaz: „Hát abból a szempontból igen, hogy senior jobot, senior állást, ami azt jelenti, hogy vezető állást, arról neked le kellett mondani. Ha nagyon-nagyon szerencséd volt, akkor lehetett volna ilyet kapni. Az elsők az angolok voltak. Hát mindegy, hát azt mondták, hogy ez az ő országuk. Hát én ezt elfogadtam.”⁵⁰

⁴⁷ Interjú Vörös Jenővel, 2001, 1956-os Intézet OHA 749. 91.

⁴⁸ Interjú Horváth István Dénessel, 2007, 1956-os Intézet OHA 867. 162.

⁴⁹ Uo. 137.

⁵⁰ Uo. 162.

A másság tapasztalata

Az IWM által készített interjúkban a beszélgetés végén a diszkriminációval kapcsolatban feltett kérdés apropóján még egy fontos témakört vizsgálhatunk meg. Az interjúalanyok sokszor nemcsak az őket ért hátrányokról vagy azok hiányáról beszélnek, de visszatekintenek, reflektálnak a szigetországbeli életükre, a befogadók reakcióira, a menekülést követő időszakra is. Hogyan találták meg a helyüket a brit társadalomban? Milyen gondolatokat ébresztett bennük új környezetük? Nehéz megmondani, hogy amikor a válaszadó a háláját és elégedettségét hangsúlyozza a befogadó társadalmat reprezentáló kérdező előtt, akkor mennyiben igazodik – tudatosan vagy öntudatlanul is – a feltételezett elvárásokhoz. Arra a kérdésre, hogy érte-e őket diszkrimináció, ugyanakkor minden esetben nemleges választ adtak. A szakácsként, huszonhat évesen Nagy-Britanniába érkezett interjúalany például leszögezi, hogy semmiféle diszkriminációban sem volt része, és háláját fejezi ki az ott kapott lehetőségekért: „Nos, tudod, elég sok időbe telt, hogy kiismerjem az itteni életet. De örülök, és nagyon hálás vagyok, hogy itt lehetek. És sosem volt problémám a munkakereséssel, és ebben az országban engem is, és a munkámat is mindig elismerték és jól megfizették. Sosem volt egy rossz szavam sem az angliai élettel és a kilátásokkal kapcsolatban.”⁵¹ Egy másik interjúalany emlékei szerint nemhogy diszkriminációt nem élt át, de csodálkozva figyelte az emberek kedvességét, és hogy milyen örömmel fogadták: „Lenyűgöző, tudod, soha nem gondoltam volna, hogy ilyen szívesen fogadnak majd.”⁵²

Az interjúalanyok egy része ezt követően mégis megosztott néhány, főleg negatív vagy kellemetlen élményt, és reflektált a megérkezésüket követően átélt tapasztalataikra. Az egyik női visszaemlékező például értékes és ellentmondásos emléket osztt meg az interjújában. A kérdést követően kicsit kivár, más hangszínen nemet mond, majd pár mondatban visszaemlékezik arra,

⁵¹ Imperial War Museum, Sound 17439. Interview with Imre Laszlo Banathy.

⁵² Imperial War Museum, Sound 17282, Interview with Robert Gusztav Richard Lontay.

ahogy egyik páciense (klinikai pszichológusként dolgozott, miután végzett Oxfordban) azon sajnálkozott, hogy orvosa, vagyis a válaszadó, nem angol: „Milyen kár, hogy maga nem angol. Megkérdeztem, miért. Azt válaszolta, azért, mert minden más szempontból nagyon kedves vagyok. De ez a 1960-as években volt. Szóval... nem, sosem volt részem semmiféle megkülönböztetésben, segítséget kaptam.”⁵³

Az emlékezet gyakran felmerülő inkonzisztenciáját példázza az a visszaemlékező is, aki kijelentette, hogy nem tapasztalt diszkriminációt, ugyanakkor elismerte, hogy helyzetéből adódóan nagyon erős szakmai megkülönböztetést volt kénytelen elfogadni, és csak tíz év elteltével mondhatta azt el magáról, hogy valóban „[e]lfogadtak, nem éreztették, hogy idegen vagyok. Tíz év után azt mondták, most már idetartozol hozzánk.”⁵⁴

Egy huszonkét éves korában Angliába menekült fiatalember több mint ötven év elteltével, az interjú végén feltett kérdésre válaszolva úgy nyilatkozott, hogy Angliában jó külföldinek lenni, mert békén hagyják az embert. Mondta ezt annak ellenére, hogy elmondása szerint első angol barátnőjét azért nem vehette feleségül, mert az apa nem akarta egy külföldihez adni a lányát.⁵⁵

Összegzés

A fentiekben vizsgált forrásbázis hozzásegít az 1956-os forradalom következtében Nagy-Britanniába került menekültek mindennapi életében fellelhető különbözőségeket, nehézségeket, előnyöket, pozitív és negatív tapasztalatok megértéséhez. Általánosságban igaz, hogy a menekültek életében perdöntő fontossággal bírt mind az utazás időpontja, mind annak módja. Nemcsak azért, mert e körülmények egészen más helyzetet teremthettek a menekültek számára, hanem mert egészen más élmény volt egy hosszú, akár több hónapot is kitevő ausztriai várakozás után megérkezni egy észak-angliai bányászváros mun-

⁵³ Imperial War Museum, Sound 20889, Interview with Katalin Jambor.

⁵⁴ Interjú Horváth István Dénessel, 2007, 1956-os Intézet OHA 867. 189.

⁵⁵ Interjú Ormay Antallal, 2001, 1956-os Intézet OHA 913. 103.

kásszállására, mint akár már november végén London utcáin sétálgatni, és narancsra meg csokoládéra költeni a rendelkezésre álló zsebpénzt. Így tehát nemcsak a menekültek hazájukban bírt társadalmi státusza, foglalkozása és életkora, de az érkezésük ideje (a fő választóvonal 1957 januárja előtt vagy után), annak módja (repülővel, vonaton vagy hajón), illetve az, hogy kellett-e tranzitáborban lakniuk Ausztriában vagy Jugoszláviában, míg megtalálták a letelepedésük helyét, befolyásolta az új életük indulását. Emellett természetesen egyéni képességeiken múlott, hogyan tudták kihasználni – vagy megteremteni – a lehetőségeket új élethelyzetükben. Ám az '56-os menekültek megéléstörténeteiben a letelepedésük során a bátorság, az öntudat és a találgékonyság mellett sokszor döntő jelentőséget kapott a véletlen is.

A vizsgált oral history interjúk nagyon fontos részletekkel gazdagítják tudásunkat az Angliába érkezett és ott megtelepedő magyarokról. Kiválóan érzékeltetik, hogy sok múlott az érkezés idején, helyén, azon, hogy tanulhatott-e, vagy rögtön munkába kellett állnia, vagyis minden érkezés és fogadtatás egyedi történetként írható le. A fentiekben bemutatott interjúk a különleges szükséghelyzetben, szervezett körülmények között a szigetországba kerülő emberek történetét tárta elénk. Olyan belső történeteket lehetett ezekből a nem kifejezetten a letelepedés történetének feltárása céljából készült interjúkból megismerni, amelyeket a hivatalos források homályban hagytak volna. Az egyéni emlékezet – ezekben megmutatkozó – lenyomatai kétséget kizáróan nélkülözhetetlen elemei a múlt felfedezésének.